

***László* ja *Antal* suomeksi ja unkariksi: tutkimus kahdesta etunimestä muodostetuista appellatiiveista**

Maria SARHEMAA – TAKÁCS Judit

Helsinki Egyetem – maria.sarhema@helsinki.fi
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger – takacs.judit@uni-eszterhazy.hu

Etunimiä *László* ja *Antal* sekä niiden pohjalta muodostettuja appellatiiveja voi tutkia monista eri näkökulmista. Analysoida voi esimerkiksi nimien etymologiaa (*Lászlósta* ks. Kornyané 2000), niihin kytkeytyviä perinteitä ja sanontoja tai appellatiivistuneiden muotojen tyypillisiä merkitysryhmiä. Tässä artikkelissa tarkastelemme näitä kahta unkarilaista nimeä ja niistä muodostettuja ilmauksia sekä kuten aiemmissa tutkimuksissamme (Takács 2001, 2010, Sarhema 2017, Sarhema–Takács 2018a) lähestymme aihetta myös kontrastiivisesta näkökulmasta. Pyrimme etsimään *Lászlólle* ja *Antalille* suomenkielisiä vastineita ottaen huomioon nimien alkuperän ja äänneasun sekä appellatiivistuneiden ilmausten merkityksen ja rakenteen. Aluksi käsittelemme näiden kahden nimen alkuperää sekä niiden käyttöä ja levinneisyyttä unkarilaisessa perinteessä ja nykykielessä. Tämän jälkeen esittelemme niiden pohjalta muodostettuja appellatiivistuneita ilmauksia ja lopuksi etsimme suomenkielisiä vastineita analysoimalla nimiä ja appellatiivistuneita muotoja semantiikan ja käytön näkökulmasta.

1. Etunimet *László* ja *Antal*

1.1. *László*

Miehennimellä *László* on pitkät perinteet unkarissa. Se on kehittynyt slaavilaisesta *Vladislav*-nimestä muotojen *Ladisló*, *Ladszló*, *Lacló* kautta. Alkuperäisen slaavilaisnimen leksikaalinen merkitys on 'valta ja kunnia' (Fercsik – Raátz 2017: 190). Nimestä tuli suosittu kuningas Pyhän Ladislauksen (*László*) myötä, joka sai nimensä todennäköisesti äitinsä slaavilaistaustan vuoksi (Fercsik – Raátz 1997: 219).

László päätyi 15 yleisimmän miehennimen joukkoon 1700-luvulla (Kálmán 1996: 50), mutta erityisen yleinen siitä tuli 1900-luvun puolivälissä. Vuonna 1967 *László* oli kaikkein yleisin vastasyntyneille annettu pojannimi, ja vielä vuosina 1983–87 nimen sai 17 000 poikaa – tällöin se oli viidenneksi yleisin pojannimi. Etunimi *László* on kuitenkin sittemmin jäänyt vähitellen pois muodista: vuonna 2003 nimi oli enää 15. yleisin, vuonna 2016 se oli 20. yleisin (Fercsik – Raátz 2009: 196) ja vuonna 2020 vasta 23. yleisin pojannimi. Vaikka nimi ei enää kuulu muotiniimien joukkoon, aiemman suosion takia nimenkantajia on runsaasti. *László* onkin Unkarin yleisin miehennimi, ja vuoden 2020 lopussa se oli ensimmäisenä tai toisena etunimenä lähes 340 000 unkarilaisella miehellä (Statisztikák 2021).

Nimen aiemman yleisyyden takia sekä myös vanhojen perinteiden vuoksi nimestä on muodostettu useita vakiintuneita lisänimiä (unkarilaisten henkilönnimien erityispiirteistä ks. Sarhema – Takács 2018b), esimerkiksi *Laci(ka)*, *Lackó(ka)*, *Packó*, *Lacó(ka)*, *Laca*, *Lacus(ka)*, *Ladiszló*, *Lackócska*, *Lacinkó*, *Lászlóka* ja myös monia yhdyslisänimiä ja niistä syntyneitä muotoja, kuten *Laca-Baca*, *Laci-Maci*, *Lackó-Packó*, *Paci-Maci*, *Lackó-Fickó*, *Maci*, *Fickó* (Fercsik – Raátz 2017: 221–222).

Patronyymiperäinen *László* on myös yleinen sukunimi, ja sen pohjalta on muodostettu muitakin sukunimiä, kuten *Lac*, *Laca*, *Lacfi*, *Laci*, *Láci*, *Lack*, *Lacka*, *Lackfi*, *Lacki*, *Lackó*, *Lackos*, *Lacó*, *Lacók*, *Laslo*, *Laslov*, *Laslau*, *Lászlo*, *Laszlo*, *Laszlo*, *Lászlófi*, *Lászlófia* ja *Lászlópál* (RMCsnSz., Hajdú 2010). Tällä hetkellä *László* on Unkarissa sukunimenä lähes 20 000 henkilöllä (Statisztikák 2021).

Kuningas Pyhään Ladislaukseen liittyy lukuisia legendoja, ja *Lászlón* nimipäivään¹ 27.6. kytkeytyy useita sanontoja. Sanonnat *Felül Laci a nyakába* (’Laci istuu niskaan’) sekä *Laci ül a hátára* (’Laci istuu selkään’) viittaavat *lászlónpäivän* tyypilliseen kuumuuteen, ja niitä käytetään kesän kuumuudessa hitaasti työskentelevästä ihmisestä. Myös runoilija János Arany käyttää ilmausta *Lackó istui renkien selkään* Toldin ensimmäisessä laulussa ja myös selittää sitä: ”Näin unkarilainen talonpoika leikillisesti ivaa peltotyöläistä, joka veltona väsyi työhönsä auringon ja askareiden uuvuttamana”.

Jos taas joku ”iloihsee kuin sokea Laci puolesta silmästään” (*örül, mint Vak Laci a fél szemének*), hän iloihsee kovasti merkityksettömistäkin asioista (Fercsik – Raátz 1997: 219). Edellä mainittuihin sanontoihin liittyvät myös ilmaukset *árulja a lacikörtét* (sananmukaisesti ’kaupittelee lacipäärystä’)

¹ Unkarissa samalla nimellä voi olla useita nimipäiviä. *Lászlólla* on viisi nimipäivää (27.2., 4.5., 27.6., 8.8. ja 28.8.) ja *Antalilla* kolme (17.1., 13.6. ja 5.7.).

sekä *nyakába ül a lacikörte* (sananmuk. 'laci päärynä istuu niskaan'), jotka tarkoittavat sitä, kun kesän kuumuudessa kesken peltotöiden laiskuus vie voimat (SzegSz.).

Ilmaus *Szent László pénze* ('pikkukivi', sananmuk. 'Pyhän Ladislauksen raha') perustuu Pyhän Ladislauksen legendaan. Unkarilaiset jahtasivat kumaanikansaa (unk. *kun*) kuningas Pyhän Ladislauksen johdolla, mutta kumaanien johtaja Kapoles heitti maahan kultaa pyrkimyksenään hidastaa unkarilaisia ratsumiehiä. Ahneet sotilaat alkoivatkin kerätä kultarahoja, mutta kuningas rukoili apua Jumalalta ja kolikot muuttuivat pikkukiviksi. Myös ristikatkeron (*Gentiana cruciata*) kansanomainen nimitys *Szent László füve* ('Pyhän Ladislauksen ruoho') liittyy kuninkaaseen. Legendan mukaan sitä käytettiin ruton harventamien Unkarin sotajoukkojen lääkkeenä (Fercsik – Raátz 2009: 201).

1.2. Antal

Antal on latinalaisperäinen nimi, jonka taustalla on roomalainen nimi *Antonius*. Nimen alkuperäinen leksikaalinen merkitys ei ole selvä, mutta sen on arveltu olevan joko 'kukka' kreikan sanan *anthos* mukaan tai 'ruhtinas' (Fercsik – Raátz 2009: 52). Saarelman (2007: 51) mukaan taas *Antonius*-nimen pohjana on roomalainen sukunimi *Antius*, joka tarkoittaa 'edessä seisovaa' tai 'esimiestä'.

Antal oli aiempina vuosisatoina yleinen etunimi, mutta 1900-luvun puolivälin jälkeen se on alkanut harvinaistua. Vuonna 2003 se oli 87. yleisin poikavauvoille annetuista nimistä, mutta vuodesta 2006 lähtien se ei ole enää kuulunut sadan yleisimmän nimen joukkoon (Fercsik – Raátz 2009: 52). Vuoden 2020 lopussa *Antal* oli elävien nimenkantajien joukossa 44. yleisin nimi, ja sillä oli 36 000 kantajaa (Statisztikák 2021). *Antalin* yleisimmät vakiintuneet lisänimet ovat *Anti(ka)*, *Anton*, *Tancsi*, *Tani*, *Toncsi*, *Tóni(ka)*, *Toni* ja *Tucsi*. Samakantaisia nimiä ovat myös vanhoista unkarilaisista vakiintuneista lisänimistä itsenäisen etunimen käyttöön levinneet *Antos*, *Andon* ja *Anton* (Fercsik – Raátz 1997: 134–135). Sukunimenä *Antal* on nykyään lähes 16 000 unkarilaisella ja se on 50. yleisin sukunimi Unkarissa (Statisztikák 2021). *Antal* oli alun perin isän nimeen viittaava sukunimi ('Antal-nimisen poika tai jälkeläinen'), ja käytössä ovat myös muodot *Antall*, *Antaly* ja *Antali*, joista kaksi jälkimmäistä saattavat olla peräisin palócilaiselta murrealueelta (Hajdú 2010).

Antalin nimipäivään 17. tammikuuta kytkeytyy useita uskomuksia ja kansanperinteitä. Tunnetuin niistä lienee se, että ”Pyhän Antalin tuleksi” (*Szent Antal tüze*) kutsutun ruusutaudin voi parantaa vain kahtena Antalin nimipäivänä, 17.1. tai 13.6. Jos taas jollakulla on ruusun, jonkin toisen ihosairauden

tai vaikka juoman takia punaiset kasvot, hänestä saatettiin sanoa, että ”Pyhän Antalin tuli kihosi hänen kasvoilleen” (*kiverte Szent Antal tüze*). *Antalia* käytetään sanonnoissa usein pejoratiivisessa merkityksessä. Tällaisia ovat esimerkiksi *megjött Antal Budáról* (’Antal tuli Budasta’), jota käytetään, kun joku puolustaa itseään naurettavilla vastaväitteillä, sekä *Antal harasztjára bocsát* (’lähettää joku Antalin lehtikasaan’), jota voidaan käyttää silloin, jos joku saattaa toisen epävarmaan tai vaaralliseen tilanteeseen. Jos taas joku tekee jotain näön vuoksi, hänestä voidaan sanoa *Tessék-lássék, hogy Antal is böjtöl* (’Näköjään Antalkin paastoa’), ja rähinöitsijästä puolestaan voidaan sanoa *Maszlagos, garázdás, mint Antal Budában* (’Hullu, rähinöivä kuin Antal Budassa’) (Fercsik – Raátz 2017: 134).

2. Appellatiivistuneet muodot

2.1. *László*

Etunimestä *László* appellatiivistuneet muodot on pääosin muodostettu *Lászlón* hypokorismeista. Kiskunságin alueella *laca* merkitsee ’pientä veden täyttämää aluetta’ (ÚMTSz.). Debrecenissä ’väsyneestä ihmisestä’ voi käyttää ilmausta *lackó* (Szendrey 1936: 255) ja Kemenesaljassa *lackós* (mp.). Adassa ja Makóssa taas ’laiskaa’ ja Hódmezővásárhelyissä ’ihmistä, joka kestää huonosti kuumuutta’ voidaan kutsua ilmauksella *lackós* (ÚMTSz.). Gyulassa *lackó* tai *lackószar* (sananomuk. *lackó* + ’paska’) tarkoittaa akaasian palkoa, joka muistuttaa johanneksenleipäpuun palkoa ja josta lapset pitävät. Ilmauksessa *Kell-e lackóköрте?* (sananomuk. ’Tarvitaanko lackópäärynää?’) sana *lackóköрте* (*lackó* + ’päärynä’) ei viittaa päärynälajikkeeseen vaan on leikkilinen tapa kysyä, onko joku väsynyt (ÚMTSz.).

Myös muodolla *laci* on ’väsyneen’ merkitys Kiskunságissa ja kansankielessä (ÚMTSz.), mutta tämä muotovariantti esiintyy useimmin koululaisslangissa ’laiskan’ merkityksessä (Matijevics). Viimeksi mainittuun yhdistyy myös verbi *laci sodik* ’herpaantua kesän kuumuudesta, laiskotella’ (SzegSz.). *Laci* on myös ’rankkurin’, ’kalastajan’ ja ’linnumetsästäjän’ nimitys (ÚMTSz.). Szegedissä taas on soisilla alueilla elävästä ja työskentelevästä ihmisestä on käytetty ilmausta *nádlaci* (sananomuk. ’ruoko’ + *laci*) (SzegSz.). ’Silmäpuolta’ voidaan nimittää *Vak Laciksi* (sananomuk. ’sokea’ + *Laci*) (Szendrey 1936: 256, Tolnai 1899: 4). *Lacibetyár* (sananomuk. *laci* + ’hulltio’) taas voi Gyulassa tarkoittaa ’hyödytöntä, tarpeetonta ihmistä’ (ÚMTSz., MNy. 61: 100), ’torilla markkinaruokalan ympärillä vetelehtivää tyhjäntoimittajaa’ tai ’kuritonta lasta’ (ÚMTSz.). Sanasta on johdettu myös verbi *lelacibetyározik*, joka tarkoittaa ’hyödytöntä tyhjäntoimittamista’ (SzegSz.).

Yleiskielessä *lacibetyár* tarkoittaa 'lurjusta, tyhjäntoimittajaa' tai 'kuritonta, vallatonta, veitikkamaista (lasta)' (ÉrtSz.). Szegedissä 'huonon, kehnon pälinkan' leikillinen nimitys on *lacibetyárköpés* (sananmuk. 'tyhjäntoimittajansylkäisy') (SzegSz.).

Koululaisslangissa käytetään sanaleikin avulla muodostettua yhdyssanaa *smacilaci* ('poikaystävä'), joka lienee muodostettu sanojen *smaca* 'tyttöystävä' ja *smaci* 'suukko' avulla (Hajdú 1999: 59). Rikollisslangissa käytössä olevan verbin *latyizni* ('rakastella') äännerakenne on puolestaan todennäköisesti motivoitunut samamerkityksisen verbin *lacizni* (Jenő – Vető 1900). Niin ikään sanaleikin ja äännerakenteen muuntelun kautta lienee muodostunut sotilaslangin ilmaus *lászlós* 'vänrikki', joka on unkarin yleiskielessä *zászlós* (Kis 2008).

Laci on murteissa käytössä myös erilaisten esineiden nimityksenä, esimerkiksi juomanviilentimen tai vedenmittausastian (ÚMTSz.), aterinten (ÚMTSz.) sekä hopeaesineiden puhdistukseen käytettävän astian (Szendrey 1936: 257). Myös kalastusverkon päissä olevien tankojen nimitys on *laci* (ÚMTSz.) samoin kuin joillakin alueilla myös ulkona sijaitsevan ruoanlaittopaikan tai keittiön (MNY. 1: 372).

TESz:n mukaan (s.v. *laci*) yhdyssanoissa *Lászlón* appellatiivistuneita hypokorismeja käytetään leikillisesti vähättelevässä sävyssä. Tällainen sävy näkyy Ormánságin alueella käytettävässä yhdyssanassa *laciasztal* 'lastenpöytä' (sananmuk. *laci* + 'pöytä') (OrmSz.) sekä ilmauksessa *laciház* (sananmuk. *laci* + 'talo'), joka tarkoittaa maatilan rakennusta, johon kuuluu kesäkeittiö ja sen yhteydessä oleva huone ja jota on tyypillisesti käytetty nuoren parin nukkumapaikkana (SzegSz.). Ulos rakennettua uunia taas voidaan kutsua nimityksellä *lacikemence* (sananmuk. *laci* + 'uuni') (ÚMTSz.).

Laci ja *lacikonyha* (sananmuk. *laci* + 'keittiö') tarkoittavat myös tilapäisluontoista tyypillisesti ulkona sijaitsevaa ruoanlaittopaikkaa (ÚMTSz.). TESz:n mukaan se pystytetään ulos mahdollisesti lászlónpäivän tienoon helteen vuoksi. Sanalla voidaan toisinaan viitata myös erillisessä rakennuksessa sijaitsevaan kesäkeittiöön tai torikeittiöön (MNY. 3: 298).

Yleiskielessäkin käytetään ilmausta *lacikonyha* 'ruokakoju markkinoilla', ja siellä valmistettavaa lihaa taas kutsutaan nimityksellä *lacipecsenye* (sananmuk. *laci* + 'paisti') (Szendrey 1936: 257, Fercsik – Raátz 2009: 201, ÉrtSz.). Sanasta löytyy maininta jo vuodelta 1688 muodossa *Latzi konyha*, tosin silloin vielä merkityksessä 'niukka, halpa ravintola' (TESz.). Myöhemmin se sai merkityksen 'markkinoille pystytetty telta, koju' (1785) ja 'ruoanlaittoa ja leivontaa varten pystytetty pieni paikka' (1935). Yleiskielessä sana on tyyliltään vanhahtava ja kansanomainen (ÉrtSz.). Sanan *lacipecsenye* 'lacikony-

hassa valmistettu liha’ ensimmäinen maininta on vuodelta 1899 (TESz.). Nykyään sanalla tarkoitetaan runsaassa rasvassa nopeasti paistettua tyyppillisesti kahden leivänpalan välissä syötyä paistia (ÉrtSz.).

2.2. *Antal*

Alaluvussa 1.2. mainituissa sananparsissa hyödynnetään *Antalista* appellatiivistuneita muotoja. *Antalista* on muodostettu myös monia pejoratiivisia appellatiivistuneita ilmauksia. Sanonnoissa *antal* viittaa usein hulluun tai järjettömään ihmiseen, kuten leikkisessä ilmauksessa *Antal a fejed* (’olet hullu’, sananmuk. ’pääsi on Antal’). Zoltán Gombocz (1926/1997: 159) tutkii proprien merkitystä ja käsittelee lyhyesti appellatiivistumistakin. Yksi hänen esi-merkeistään proprilähtöisistä appellatiiveista on juuri *Antal* ’ajattelematon, järjetön’.² Zsigmond Szendrey (1936: 254) taas mainitsee ilmauksen *paprikajancsi* ’mielipuoli, kummallinen, mieletön, hullu’ (sananmuk. ’paprika’ + miehennimen *János* vakiintunut lisänimi) synonyymeina appellatiivistuneita etunimiä, muun muassa *antalin*. Muita hänen mainitsemiaan vastaavia appellatiivistuneita nimiä ovat *balázs*, *bandi*, *bódi*, *gazsi*, *jakab*, *bence* ja *istók*.

Kuten edellä kävi ilmi, *Antal* ei enää ole erityisen yleinen nimi eikä kuulu muotiniimien joukkoon. Kuitenkin sekä sillä itsellään että lähes jokaisella siitä muodostetulla hypokorismilla on myös appellatiivisia merkityksiä: *antal* 1. ’hupsu, kummallinen, höperö’ (TESz., Szendrey 1936: 254), 2. ’kannu’ (Nyr. 10: 407); *antalka* 1. ’yksinkertainen ihminen’, 2. ’hautausmaa’ (ÚMTsz.); *antalkó* ’viiniastia, kannu’ (MNy. 1: 373); *tónika* ’puusuppilo’ (Veszprémin läänissä) (Szendrey 1936: 257).

Vanhin tunnetuista *antalin* appellatiivistuneista esiintymistä on edellä mainittu *antal a fejed* ’tyhmä’ Gáspár Heltain tekstistä vuodelta 1552. Siitä on johdettu substantiivi *antalkodás* (’typerä käytös’; vuodelta 1598) ja verbi-muoto *elantalodnak* (’he muuttuvat tyhmiksi’; vuodelta 1702) (TESz.). Pidämme näitä ilmauksia etunimestä appellatiivistumisen avulla muodostettuina, vaikka unkarin historiallinen etymologinen sanakirja TESz ei yksiselitteisesti kytke appellatiivia *antal* samahahmoiseen etunimeen, vaikka pitääkin sitä unkarilaisperäisenä ilmauksena. Myös joillakin latinankielisen etunimen *Antonius* pohjalta muodostetuilla romaanisten kielten ilmauksilla on vastaava merkitys. Tällaisia ovat esimerkiksi ranskan murteiden sanat *tonio* ’typerä nainen’ ja *toni* ’typerä ihminen’ (TESz. s.v. *antal*).

Antalin nimipäivän juhlintaan kytkeytyy verbi *antaloz* ’juhlie Antalin nimipäivää’ (SzegSz.). *Antalin* merkitys ’kummallinen, höperö’ käy ilmi ilmauksista *antalkodik* ’hassutella’, *el(neki)antalodik* ’yksinkertaistua, tyhmis-

² Noudatamme alkukirjaimissa alkuperäisten lähteiden kirjoitusasua.

tyä' (Tolnai 1899: 5), *antalul* 'tyhmästi, järjettömästi' (Nyr. 10: 406) sekä *antalkodás* 'ajattelemattomuus, järjettömyys' (Nyr. 10: 406). Verbillä (*el*)*antalodik* on myös muoto (*el*)*andalodik*, jonka ensimmäinen maininta on vuodelta 1660: *Neki andalodott s-tompult; elannyira hogy nem tudta eszénec hasznát venni* 'muuttua tyhmäksi' (sananomukaisesti 'tyhmistyi niin, ettei pysty käyttämään järkeään') (TESz.). Myöhemmin (*el*)*andalodik*-verbin merkitys muuttui yhä vähemmän pejoratiiviseksi: 'vaipua ajatuksiinsa' (1759), 'tuijottaa' (1785), 'vetelehtiä ulkona, kuljeskella' (1788) 'seisoa suu ammoltaan' (1800) (TESz.). Verbi *andalít* 'vaipua haaveisiin, petkuttaa' (1792), 'rauhhoittaa' (1843) on oletettavasti samaa alkuperää kuin appellatiivi *antal* (TESz., EWUng.), kun taas verbipesyteen *andalodik*, *andalít*, *andalog* muotoja ei todennäköisesti ole muodostettu etunimestä *Antal* (TESz.).

Antal on yksi niistä unkarilaisista miehennimistä, jonka pohjalta on muodostettu eniten verbejä (ks. Takács 2007: 74), mutta se esiintyy niiden lisäksi paitsi itsenäisenä appellatiivistuneena ilmauksena myös yhdyssanojen määriteosana ilmauksessa *antalkörte* (sananomuk. 'antalpäärynä'), joka on erään elokuun lopussa ja syyskuun alussa (ei siis antalinpäivän aikoihin) kypsyvän päärynälajikkeen nimi (ÚMTSz.). Vajdaságin koululaisslangissa taas on käytetty oppiaineen nimityksenä ilmausta *anti* 'anatomia' (Matijevics), mutta sitä ei todennäköisesti ole muodostettu etunimen *Antal* hypokorismin pohjalta vaan niiden homonyymiys on sattumaa.

3. Lászlón ja Antalin suomenkieliset vastineet

3.1. Samoista kantanimistä johdetut ja äänneasultaan läheiset nimet

Jos tarkastellaan nimien alkuperää, suomessa ei ole vastinetta unkarin *László*-nimelle. Nimen voi kääntää *Ladislaukseksi*, mutta *Ladislaus* on annettu etunimeksi yhteensä alle 40 kertaa. Digi- ja väestötietovirasto ei kerro harvinaisten nimien tarkkoja lukumääriä yksityisyydensuojan turvaamiseksi, joten on mahdollista, että todellisuudessa nimenkantajia on jopa vain neljä. (DVV 2021.)

Äänneasun puolesta *Lászlón* suomalaisina vastineina voisi pitää pojannimiä *Lasse*, *Lassi* ja *Lauri*. Näiden nimien taustalla on kuitenkin roomalainen *Laurentius* (Saarelma 2007: 54), jonka unkarilainen vastine on *Lörinc* (Fercsik – Raátz 2009: 443). Näistä *Lasse* on annettu nimeksi 13 834 pojalle, *Lassi* 6 685 pojalle ja *Lauri* 67 362 pojalle. *Lauri* on ollut vuosina 1900–09 viidenneksi yleisin pojannimi, ja silloin sen on saanut ensimmäiseksi tai toiseksi etunimeksi 6 651 poikaa. Tämän jälkeen nimi ei ole enää kuulunut kymmenen suosituimman etunimen joukkoon, mutta vuosina 1900–39 se an-

nettiin yhteensä 26 694 pojalle. Vielä vuosina 1980–99 sen sai 12 681 poikaa ja vuosina 2000–19 se annettiin 10 116 pojalle. (DVV.) Koska *Lauri* on yleinen etunimi ja saa edelleen uusia nimenkantajia, vaikka ei kuulukaan muotimien joukkoon, sitä voi eri kantanimestä huolimatta pitää *Lászlón* lähimpänä suomalaisena vastineena.

Antonius-nimeen pohjaavia suomenkielisiä nimiä ovat *Anton*, *Antto*, *Anttoni* ja *Toni* (Saarelma 2007: 51), ja näitä voikin alkuperänsä perusteella pitää *Antalin* suomalaisina vastineina. Äännerakenteeltaan näitä lähellä oleva *Antti* sen sijaan pohjautuu apostoli Andreaksen nimeen, vaikka se voidaankin liittää myös *Antoniukseen* (Saarelma 2007: 29). *Anton* on annettu Suomessa etunimeksi 19 296 pojalle, *Antti* 83 609 pojalle, *Antto* 734 pojalle, *Anttoni* 2 279 pojalle ja *Toni* noin 18 540 pojalle. *Antti* on siis selvästi yleisin ja *Anttoni* ja *Antto* harvinaisimpia. *Antti* oli ennen vuotta 1899 seitsemänneksi yleisin pojannimi (5 723 nimenkantajaa). Sen suosio lisääntyi koko 1900-luvun, ja enimmillään sen sai vuosina 1980–99 nimekseen 23 317 poikaa. Sen jälkeen nimen yleisyys on laskenut. *Toni* oli hyvin harvinainen vielä 1950-luvulla mutta alkoi yleistyä 1960–70-luvuilla, joiden aikana syntyi 5 839 *Tonia*. Selvästi suurin osa *Toneista*, 11 040 nimenkantajaa, syntyi seuraavilla vuosikymmenillä, vuosina 1980–99. 2000-luvulla sen on toistaiseksi saanut nimekseen 1 576 poikaa. *Anton* oli jo vuoteen 1939 mennessä annettu etunimeksi 4 252 pojalle. Vuosina 1980–99 sen sai nimekseen 5273 poikaa ja 2000-luvulla se on annettu 8 396 pojalle. (DVV 2021.) Nimien suosionvaihtelu ei täysin vastaa *Antalin* suosionvaihtelua Unkarissa, mutta koska *Antti* ja *Anton* ovat etunimenä *Tonia* vanhempia, ne ovat luontevimmat *Antalin* suomalaiset vastineet.

3.2. Appellatiivistuneiden *lászlón* ja *antalin* vastineet

Kuten edellä kävi ilmi, *Antalista* ja *Lászlósta* on muodostettu erilaisia appellatiivistuneita ilmauksia ja niitä on käytetty monenlaisissa sananparsissa. Myös suomenkielisissä sananparsissa ja murreilmauksissa käytetään etunimiä, mutta vaikka murteista ja sananparsista on laajoja aineistoja, juuri etunimien käyttöä niissä ei ole ainakaan nimistöntutkimuksen viitekehyksessä tutkittu. Vaikka suomessakin siis on runsaasti sanontoja ja perinteitä, jotka yhdistyvät esimerkiksi tiettyihin nimipäiviin, niistä ei ole saatavilla koottua tietoa. Pyrimme kuitenkin etsimään *Lászlólle* ja *Antalille* suomalaisia vastineita, joita joko käytetään vastaavissa ilmauksissa tai jotka appellatiivisen merkityksensä puolesta ovat samankaltaisia.

Lászlónpäivään kytkeytyy sähän liittyviä sanontoja. Yksi laajasti tunnettu suomalainen uskomus on se, että Jaakon nimipäivänä *Jaakko heittää kyl-*

män kiven veteen, minkä jälkeen uimavedet viilenevät. *Jaakolla* ja *Lászlólla* on muutakin yhteistä, sillä molempia on murteissa käytetty 'laiskan' merkityksessä (SMS s.v. *jaakko*; *lászlósta* ks. luku 2.2). *Jaakosta* on muodostettu myös yhdyssana *laiskajaakko* 'laiskuri', joka on yleiskielessäkin käytettävä leikillinen ilmaus (KS), ja Kittilässä on käytetty myös verbiä *jaakkoilla* 'laiskotella' (SMS). Niinpä appellatiivisen ja murrekäytön perusteella *Lászlón* suomalaisena vastineena voisi pitää *Jaakkoa*.

Antalin appellatiivistuneeseen käyttöön taas yhdistyvät usein erilaiset pejoratiiviset merkitykset. Niinpä sen semanttista vastinetta voikin etsiä 'tyhmää' merkitsevien appellatiivistuneiden etunimien joukosta. Tällaisia ovat esimerkiksi *erkki*, *tauno*, *urpo* ja *uuno* (Paunonen – Paunonen 2002: 15). Pejoratiivisessa merkityksessä tosin näitä on käytetty lähinnä Helsingin slangissa ja nykypuhekielessä. Murteissa ilmausta *vanha erkki* on käytetty paholaisesta (SMS). Suomen murteiden sana-arkiston sanalippujen perusteella *tauno* taas on ollut käytössä 'leppoisan' merkityksessä ja *urpoa* on käytetty säähän liittyvissä sananlaskuissa. Esimerkiksi Seiskarista kerätty sananlasku *Jos urpona turkki päällä, kesällä viitta päällä, jos urpona viitta päällä, kesällä turkki päällä* (Laukkanen – Hakamies) tarkoittaa sitä, että jos urponpäivänä 25. toukokuuta on viileä sää, kesästä tulee kuuma, mutta jos silloin on kuuma, kesästä tuleekin kylmä. *Uuno* on ollut suomen murteissa käytössä 'tyhmän', 'hidasälyisen' ja 'hölmön' merkityksessä ainakin 1930-luvulta asti (Sarhema 2021). *Uunosta* on johdettu myös verbejä, esimerkiksi *uunottaa* 'pitää jotakuta uunona', 'saattaa joku toimimaan uunosti eli uunoilemaan' (Hämäläinen 1956: 207), 'huiputtaa', 'petkuttaa', 'narrata' ja 'pilaila jonkun kustannuksella' (Paunonen 2000 s.v. *uuno*) sekä *uunoilla* 'käyttäytyä tai toimia uunon tavoin', 'tonttuilla', 'hoopoilla', 'möhlätä' (Hämäläinen 1956: 207; *uunosta* lisää Sarhema 2021). Pejoratiivisen appellatiivisen merkityksensä ja verbin kantasanaa toimimisensa vuoksi *antalin* luontevin suomenkielinen vastine lieneekin *uuno*.

4. Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet etunimiä *Antal* ja *László* ja esitelleet niiden appellatiivista käyttöä unkarissa. Olemme myös pyrkineet etsimään niille suomenkielisiä vastineita niiden alkuperän ja äännerakenteen sekä niiden pohjalta muodostettujen appellatiivien merkityksen perusteella. Olemme todenneet, että ei ole sellaisia suomalaisia etunimiä, jotka vastaisivat näitä unkarilaisia etunimiä näistä kaikista näkökulmista. Tutkimalla kuitenkin näkökulmaa erikseen vastineita voi kuitenkin löytää. Jos esimerkiksi havainnoidaan ensisijaisesti semantiikkaa, käytännössä appellatiivistuneiden il-

mausten merkitystä, on mahdollista nähdä yhdenmukaisuuksia unkarilaisten ja suomalaisten nimien välillä.

Kun tarkastellaan kansanperinnettä ja sanontoja, *Lászlón* vastineena voi pitää *Jaakkoa*. *Antalin* vastineiksi taas voi katsoa – ensisijaisesti suomalaisessa puhekielessä käytettyjen pejoratiivisten appellatiivien pohjalta – miehennimet *Erkki*, *Tauno*, *Urpo* ja *Uuno*. Nimien äänneasun ja yleisyyden perusteella taas nimien vastineiksi voisi nostaa *Laurin* ja *Antin*, mutta alkupe-
rältään nimet eivät vastaa *Lászlóta* ja *Antalia*.

Kirjallisuus

- DVV = Digi- ja väestötietovirasto. Nimipalvelu. <https://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/>
 EWUng. = Benkő, Loránd (Hrsg.) 1993–1995: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1961.
 Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 1997: Hogy hívnak? Könyv a keresztnevéről. Korona Kiadó, Budapest.
 Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2009: Keresztnevék enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
 Fercsik Erzsébet – Raátz Judit 2017: Keresztnevék. A legfontosabb tudnivalók a leggyakoribb nevekről. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
 Gombocz Zoltán 1926/1997: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok. Jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 Hajdú Mihály 2010: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
 Hajdú Zoltán 1999: Két iskola diákszókinsének vizsgálata. [Szakdolgozat.] Debrecen.
 Hämmäläinen, Simo 1956: Kynttilä otti uunon vihtorin. Erisnimien käytöstä yleisnimityksinä. *Virittäjä* 60: 202–227.
 Jenő Sándor – Vető Imre 1900: A Magyar Tolvajnyelv és Szótára. Budapest.
 Kálmán Béla 1996: A nevek világa. 4. kiadás. Debrecen.
 Kis Tamás 2008: A magyar katonai szleng szótára. 2., javított, bővített kiadás. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
 Kornyané Szoboszlai Ágnes 2000: László, laci, lacibetyár. *Magyar Nyelvjárások* 38: 271–275.
 KS = Kielitoimiston sanakirja 2020. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki. <https://www.kielitoimiston-sanakirja.fi/>. Päivitettyjä julkaisu.
 Laukkanen, Kari – Hakamies, Pekka (toim.) 2017: Sananlaskut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 346. 4. painos. Helsinki.
 Matijevics Lajos 1972: A vajdasági magyar diáknyelv. Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék.

- OrmSz. = Kiss Géza – Keresztes Kálmán 1952: Ormánsági szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Paunonen, Heikki 2000: Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja. WSOY, Helsinki.
- Paunonen, Heikki – Paunonen, Marjatta 2002: Stadilaisen nimipäiväkirja. WSOY, Helsinki.
- RMCsnSz. = Kázmér Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára, XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Saarelma, Minna 2007: Nimi lapselle. Minerva, Helsinki – Jyväskylä.
- Sarhema, Maria 2017: Structures and meanings of Finnish and Hungarian appellativized slang compounds. *Onoma* 52: 87–106.
- Sarhema, Maria 2021: Tavan tauno uunoilee urpokaupungissa. Nimien Uuno, Tauno ja Urpo appellatiivistuminen ja appellatiivien käyttö Suomi24-keskustelupalstalla. *Sananjalka* 63: 103–129.
- Sarhema, Maria – Takács Judit 2018a: 'Ember' jelentésű köznevesült keresztnévek a finn és a magyar szlengben. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 211–225.
- Sarhema, Maria – Takács, Judit 2018b: Unkarilaisten henkilönnimien ja nimenvallinnan erityispiirteitä. *Sananjalka* 60: 274–285.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. <http://kaino.kotus.fi/sms>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu.
- SzegSz. = Bálint Sándor 1957: Szegedi szótár 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szendrey Zsigmond 1936: Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelv* 32: 248–259.
- Statisztikák 2021 = Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetéséért Felelős Helyettes Államtitkárság: Statisztikák. <https://www.nyilvantarto.hu/hu/statisztikak>
- Takács Judit 2001: Keresztnévi eredetű finn, észt és magyar köznevek összehasonlító vizsgálata. *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 613–618.
- Takács Judit 2003: Istvánok, Istik, Pistik (egy keresztnév közszoői származékainak vizsgálata). *Magyar Nyelvjárások* 41: 603–608.
- Takács Judit 2007: Keresztnévek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszoóvá válásának modellje. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debrecen.
- Takács, Judit 2010: Kontrastiivinen katsaus yleisnimistymiseen suomen ja unkarin kielessä. *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 159–165.
- TESz. = Benkő Loránd (szerk.) 1967–1976: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolnai Vilmos 1899: Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelvőr* 28: 1–9.
- ÚMTsz. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.) 1979–2010: Új magyar tájszótár 1–5. Akadémiai Kiadó, Budapest.

***László* and *Antal* in Finnish and Hungarian:
a study of appellatives formed from two first names**

In this article, we examine Hungarian first names *Antal* and *László* and their usage as appellatives in Hungarian. We discuss the origin and the usage of the names, as well as their extent in Hungarian tradition and contemporary language. We also outline appellatives formed from *Antal* and *László*, and finally pursue to search for Finnish equivalents for them. Finnish equivalents are searched according to the origin and phonological structure of the names, as well as appellatives formed from them.

Our study indicates that it is not possible to find Finnish names which are equal to *Antal* and *László* in every respect. However, if the features are examined separately, it is possible to find some equivalents. When focusing on the semantics, i.e., the meaning of the appellativized expressions, it is possible to find various Finnish names as equivalents. These names are different than when concentrating on the phonological structures or the origin of the names.

Keywords: appellativization, appellativized first name, contrastive analysis.

MARIA SARHEMAA – JUDIT TAKÁCS